

HELSİNKİ ZİRVESİ'NDEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNİN ÜLKEDEKİ KADIN POLİTİKALARINA ETKİLERİ

Hakan ÖZDEMİR*
Yahya DEMİRKANÖĞLU**

Özet

Bu çalışmada, Helsinki Zirvesi'nden günümüze Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin ülkedeki kadın politikalarına etkilerinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Çalışmada, öncelikle AB ve kadın politikası hakkında bilgi verildikten sonra, Helsinki Zirvesi'nden günümüze ülkedeki kadın politikaları AB'ye üyelik süreci üzerinden ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmada, Türkiye'de özellikle Helsinki Zirvesi'nden sonra AB'ye üyelik hedefine yönelik olarak yasal ve kurumsal düzeyde hayata geçirilen reformlarla demokratikleşme, insan hakları, özgürlükler ve kadın politikaları konusunda önemli gelişmeler kaydedildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak toplumda kadını “annelik” ve “eşlik” gibi geleneksel tarihsel rolüyle özdeşleştiren anlayışının hâkim olmasından dolayı, bu gelişmeleri sağlayan düzenlemelerin gereklerinin hayata geçirilemediği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Helsinki Zirvesi, Kadın Politikaları, Türkiye.

---

* Yrd.Doç.Dr., İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü, Malatya-Türkiye,
Tel: 0536-8103740, e-posta: hakan.ozdemir@inonu.edu.tr

** Öğr.Gör., Bitlis Eren Üniversitesi Adilcevaz M.Y.O., Adilcevaz/Bitlis-Türkiye,
Tel: 0506-3021398, e-posta: yahyadmknlg@hotmail.com

The Effect of Membership Process of Turkey to European Union since Helsinki Summit until Today on Women Policies in the Country

Abstract

In this study, the aim is to introduce the effect of membership process of Turkey to EU since Helsinki Summit until today on women policies in the country. In the study, initially information will be given about EU and women policy and then the women policies in the country since Helsinki Summit until today will be introduced through the membership process to EU. In the study, it is concluded that important developments occurred in Turkey about democratization, human rights, freedoms and women policies especially after Helsinki Summit due to reforms that were realized in legal and corporate level aiming to EU membership. However due to the dominant understanding in the community which identifies women with their traditional historical role of motherhood and companionship, it is understood that the necessary regulations ensuring these developments could not be materialized.

Key Words: *European Union, Helsinki Summit, Women Policies, Turkey.*

1. GİRİŞ

Avrupa'daki devletleri barış için bir araya getirme gereksinimine dayanan Avrupa bütünleşme düşüncesinin en somut ve başarılı hali olan Avrupa Birliği (AB) ile serüveni 1959'da başlayan Türkiye, zaman zaman yaşanan kısa süreli aksaklıklara rağmen tam üyelik hedefine erişmek için birçok yasal ve kurumsal değişikliği gerçekleştirmekten kaçınmamıştır. Özellikle Türkiye'nin adaylığının onaylandığı 10-11 Aralık 1999 tarihli AB Devlet ve Hükümet Başkanları'nın Helsinki Zirvesi'nden Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin başlama kararının alındığı 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'ne kadar, Türkiye'de demokratikleşme, insan hakları ve özgürlükler konusunda ciddi reformlar hayata geçirilmiştir. 3 Ekim 2005 tarihli Katılım Konferansı'yla başlayan müzakere sürecinin ilk aşaması olan Tarama Süreci'nin ardından, Müzakere Çerçevesi'nde yer alan otuz beş müktesebat başlığı altında AB müktesebatına uyum çalışmaları kapsamında bu reformlara devam edilmiştir. Bu süreçte kadın politikaları konusunda da hatırı sayılır gelişmeler kaydedilmiştir. Kadının insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadının güvenliği ve toplumsal statüsü konusunda AB ile yapılan akitlerde taahhüt ettiği yükümlülükleri büyük ölçüde yerine getiren ve bu konuyla ilgili mevzuatını AB müktesebatına uyumlu hale getirmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri, bu bağlamda birçok yasal ve kurumsal düzenlemeyi gerçekleştirmiştir. Ancak geleneksel ataerkil zihniyetin ve cinsiyete dayalı işbölümünün sürdüğü bu hükümetler döneminde, kadını “annelik” ve “eşlik” gibi geleneksel tarihsel rolüyle

özdeşleştiren ve onu bağımsız bir birey olarak ele almayan anlayışın hâkim olmasından dolayı, AB'ye üyelik sürecinde yapılan düzenlemelerin gerekleri hayata geçirilememiştir.

Helsinki Zirvesi'nden günümüze Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin ülkedeki kadın politikalarına etkilerinin ortaya konmaya çalışıldığı bu çalışmada, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu amaçla sürdürülen çalışmada, AB ve AB'nin kadın politikası hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin ülkedeki kadın politikalarına etkileri ele alınacaktır. Çalışma şu şekilde organize edilmiştir: Takip eden bölümde AB ve kadın konusuna, üçüncü bölümde ise, Helsinki Zirvesi'nden günümüze Türkiye'de kadın politikaları AB'ye üyelik süreci üzerinden ele alınacak ve çalışma sonuç kısmıyla tamamlanacaktır.

2. AVRUPA BİRLİĞİ VE KADIN

Kökleri 11. yüzyıla kadar uzanan; ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra beliren sosyal ve siyasal ortam içinde uygulama alanı bulabilen (Akşemseddinoğlu, 2011: 3) Avrupa bütünleşmesi düşüncesinin en somut ve başarılı hali AB'dir. Kuşkusuz Avrupa bütünleşmesi alanında AB'den önce atılan en önemli adım da Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı (AKÇT)'nin kurulmasıdır. Avrupa'nın yalnız Alman-Fransız çekirdeği etrafında yüksek bir otoritenin yönetimine girerek bütünleşebileceğinin ifade edildiği Schuman Planı (Dura ve Atik, 2007: 41) esas alınarak yapılan görüşmeler neticesinde AKÇT'yi kuran ve bugünkü AB'nin temelini oluşturan üç kurucu anlaşmadan biri olan AKÇT Antlaşması, 18 Nisan 1951'de imzalanmıştır (Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 2007: 8). Bu antlaşmayla kurulan AKÇT'nin ilk yıllarında elde edilen deneyim, kömür ve çelik alanındaki ekonomik bütünleşmenin olanaklı ve değerli olduğunu, tüm ürünleri kapsayacak şekilde genişletilebileceğini göstermiştir. Bu yüzden tüm ürünleri kapsayan bir ortak pazar ve nükleer enerji için de ayrı bir topluluk yaratma olasılığı görüşülerek, 25 Mart 1957'de Roma'da imzalanan anlaşmayla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom) kurulmuştur (Moussis, 2004: 18). Daha sonra 1965'te imzalanan ve 1967'de yürürlüğe giren Füzyon Antlaşması'yla AKÇT, Euratom ve AET'nin organlarının tek çatı altında birleştirilmesiyle Avrupa Topluluğu (AT) doğmuştur (Mor, 2010: 508). 1987'de imzalanan Tek Avrupa Senedi (TAS)'yle ise, AT üyesi devletler arasında kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı tam olarak sağlanmaya çalışılmış; 1992'de imzalanan Maastricht Antlaşması'yla da Topluluğun adı AB olarak değiştirilmiş, ekonomik ve parasal birlik, ortak dışişleri ve güvenlik politikası ile adalet ve içişlerinde işbirliği şeklinde sıralanabilen AB'nin üç temel direği oluşturulmuştur (Koç,

2001: 5). TAS ve Maastricht Antlaşması'nın akabinde 1997'de imzalanan Amsterdam Antlaşması ve 2001'de imzalanan Nice Antlaşması sırasıyla AB'de derinleşme sürecinin üçüncü ve dördüncü aşamasını oluşturmuş; 2001'de yapılan Laeken Zirvesi'yle de bugüne kadar daha çok ekonomik kapsamlı olan entegrasyonun boyutunu diğer alanlara taşımayı tasarlayan Avrupa Konvansiyonu oluşturulmuştur (Bilici, 2006: 41). Nihayet 2007'de imzalanan Lizbon Antlaşması'yla da AB'de yeni bir aşamaya gelinmiştir. Bugün için Birlikteki derinleşme sürecinin son aşamasını oluşturan Lizbon Antlaşması ile AB daha demokratik, şeffaf, dış politikada daha çok söz sahibi, hukukun üstünlüğünü gözeten, üye devletlerin ulusal sistemleriyle daha yakın işbirliği içinde olan, kurumları daha güçlü ve etkili işleyen, ekonomik ve siyasi bütünleşme yönünde ivme kazanan 28 üyeli devasa bir birliğe dönüşmüştür (Özdal, 2008: 126; Avrupa Birliği Bakanlığı, 2013a: 32).

Bu Birliğin üzerine inşa edildiği ortak değerlerden biri, kadın-erkek eşitliğidir. Kadın-erkek eşitliği, yıllar boyunca AB gündeminde yer bulan önemli politika alanlarından birini teşkil etmekte olup (Akbaş, 2010: 2), temel bir insan hakkı ve AB'nin büyüme, istihdam ve sosyal uyum alanlarındaki amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli görülen bir öğedir. Birlik içinde kadın-erkek eşitliğine dair sorunlar devam etmekle birlikte, AB'nin eşit muamele mevzuatı, cinsiyet ana akımlaştırması stratejisi ve kadına yönelik pozitif ayrımcılık konularındaki hükümler ve uygulamalar sayesinde bu yolda önemli düzeyde ilerlemeler kaydedildiği söylenebilir (Saka, 2010: 1). Kadın-erkek eşitliği AET'yi kuran Roma Antlaşması'ndan başlayarak AB mevzuatının birincil kaynağını oluşturan antlaşmalarda ve ikincil kaynağını oluşturan yönergelerde ele alınmıştır. Aynı zamanda Avrupa Sosyal Şartı'nda, AB'nin cinsiyet eşitliği politikasını destekleyen Avrupa Komisyonu ve AB Konseyi kararlarında, Eşitlik Çerçeve Programlarında ve diğer birçok belgede kadın-erkek eşitliği konusu geniş yer bulmuştur (Moroğlu, 2006: 209).

Kadın ve erkeklere eşit olanaklar sağlanmasına dair Topluluk politikası, Roma Antlaşması'nın 119. maddesinde aynı işte çalışan kadın ve erkek işçilere eşit ücret ödenmesi ilkesinin yer almasıyla başlamıştır. Roma Antlaşması'ndaki bu madde, ücret eşitliğinin sağlanmasından işgücü piyasasında sosyal güvenlik ve sosyal yardım alanlarında ve yaşamın tüm alanlarında kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına doğru uzanacak bir sürecin ilk adımını teşkil etmiştir. Bunu çalışan kadınların korunmasına ilişkin bir maddeyi de içeren Avrupa Konseyi Avrupa Sosyal Şartı'nın 1965'te yürürlüğe girmesi izlemiştir. Avrupa düzeyinde sosyal politikalar açısından bir ihmal dönemi olarak ifade edilen 1957-1972 döneminin ardından 1974'te, Konsey tarafından Sosyal Eylem Programı Kararı kabul edilmiştir. Buna binaen Konsey tarafından kadın ve erkeğe eşit muamelelerin de

aralarında bulunduğu dört eylem alanını içeren 1974-1976 yıllarını kapsayan Sosyal Eylem Programı hazırlanmıştır. 1989'da kabul edilen Çalışanların Temel Sosyal Hakları Avrupa Topluluğu Şartı'nda da, kadın-erkek eşitliğine dair bir maddeye yer verilmiş, kadın ve erkeğe muamele eşitliği sağlanması ve fırsat eşitliğinin geliştirilmesi gerekliliği vurgusu yapılmıştır (Bolcan, 2010: 253-254). AB derinleşme sürecinin ikinci aşamasını oluşturan Maastricht Antlaşması'nda ise, “eşit ya da eşdeğer işe eşit ücret ödenmesinin yanı sıra, kadın ve erkekler arasında çalışma alanında fırsat eşitliğinin sağlanması ve işyerinde eşit davranma ilkesinin yaşama geçirilmesi; AB'nin üye devletlerde kadın-erkek eşitliği konusunda alınan önlemleri desteklemesi ve üye devletlerin eşitlik sağlanana kadar kadınlar lehine çeşitli imtiyazlı düzenlemeler kabul etmesine engel olmadığı vurgusu yapılmıştır. Maastricht Antlaşması'nın akabinde 1997'de imzalanan Amsterdam Antlaşmasında da, kadın-erkek için eşit davranma ilkesini gerçekleştirmek ve tüm alanlarda eşitsizliğin kaldırılması AB'nin görevleri arasında sayılmıştır. Ayrıca Konsey'in cinsiyet, ırk, din, etnik köken, yaş gibi nedenlerle ilgili ayrımcılığı önlemek için çalışabileceği; eşit işe eşit ücret ödenmesi ve eşit istihdam ilkesinin sağlanmasıyla ilgili kararları alabileceği; Birliğe üye ülkelerin iş yaşamında yeterince temsil edilmeyen cinslerden birine mesleki faaliyetler bakımından kolaylıklar sağlanmasının önlenemeyeceği gibi hususlara yer verilmiştir (Moroglu, 2006: 212-214). Bu şekilde Roma Antlaşmasından sonraki süreçte kadın-erkek eşitliği alanında bir mevzuat çerçevesi oluşturmaya çalışan AB, bu kapsamda iş, mal, hizmet, eğitim, terfi ve çalışma koşulları bakımından eşit muamelelerin sağlanmasını öngören on üç tane direktifi uygulamaya koymuştur. AB, 2000'de gerçekleştirilen ilk kapsamlı politika çerçevesinin kabulünün ardından 2006'da, 2006-2010 dönemi için altı öncelik alanı ve bu alanlarda anahtar eylemler saptayan, AB politikalarında kadın-erkek eşitliğini desteklemek amacıyla gerekli olan argümanları tanımlayan bir doküman olan “Kadın-Erkek Eşitliği İçin Yol Haritası”nı kabul etmiştir. 2010'a gelindiğinde ise, Komisyon tarafından eşit ekonomik bağımsızlık, eşit ve eşdeğer işe eşit ücret, karar almada eşitlik, itibar, bütünlük ve cinsiyet temelli şiddetin sona erdirilmesi, dış ilişkilerde toplumsal cinsiyet eşitliği olmak üzere beş öncelik alanını saptayan Kadın Şartı kabul edilmiştir. Bu Şart kapsamında sözü edilen öncelik alanları için öngörülen eylemleri ortaya koymak amacıyla da 2010-2015 dönemini kapsayan “Kadın-Erkek Eşitliği İçin Strateji Belgesi” 2010'da kabul edilmiştir (Akbaş, 2010: 2).

AB kadın konusunda sadece yasal düzenlemeler yapmakla yetinmemiş olup, aynı zamanda kurumları vasıtasıyla cinsiyetler arası ayrımcılığın önlenmesi ve kadın-erkek arasındaki sosyal farkların azaltılması amacıyla birçok alanda önemli çalışmalar yapmaktadır. AB bu bağlamda; karar alma mekanizmalarında cinsiyetler arasında dengenin sağlanması, iş ve

ev hayatının birlikte yürütülebilmesinin kolaylaştırılması, bilim dünyasına kadınların katılımının desteklenmesi, şiddet ve cinsel tacize karşı kadınların etkin korunması, kadınlara yönelik genel eğitim ve mesleki eğitim olanaklarının artırılması, eşit işe eşit ücret ilkesinin yaygınlaştırılması ve kadınların işgücü piyasasına katılımının artırılması konuları üzerinde çalışmaktadır (Arisoy ve Demir, 2007: 709). Yapılan bu yasal düzenlemeler ve yürütülen kurumsal faaliyetlerle eşit muamele mevzuatı geliştirilmiş, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi tüm ana plan ve politikalara dahil edilmeye çalışılmış ve kadınların ilerlemesine dönük özel tedbirler getirilmiştir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2014). Böylece kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik olarak kaydedilen büyük başarı, birçok AB ülkesinde bireylerin yaşamını değiştirerek daha eşitlikçi, demokratik, katılımcı, güvenli, korunaklı ve dengeli hale getirmiştir.

3. HELSINKİ ZİRVESİ'NDEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE KADIN POLİTİKALARININ AB'YE ÜYELİK SÜRECİ ÜZERİNDEN OKUNMASI

Türkiye'nin AB adaylığının onaylandığı Helsinki Zirvesi'nden günümüze kadar, kadın hakları konusunda hükümetler geçmişle kıyaslanmayacak ölçüde gelişmeler kaydetmiştir. Helsinki Zirvesi'nin ardından 8 Kasım 2000'de açıklanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Türkiye'nin orta vadede yerine getirmekle yükümlü olduğu hususlar arasında; "hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, politik düşünce, felsefi inanç veya dinlerine bakılmaksızın tüm bireylerin bütün insan hakları ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanmalarının güvence altına alınması, düşünce, vicdan ve din özgürlüklerinden yararlanma koşullarının daha da geliştirilmesi (Usul, 2006: 200-202) gerektiği belirtilmiştir. Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesi'ne cevaben hazırladığı Ulusal Program'da da kısa vadede kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu ilkesinin Anayasa kapsamına dahil edileceği, kadın-erkek eşitliği alanında önemli değişiklikler getiren yeni Türk Medeni Kanunu Tasarısı'nın şekillendirileceği, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ve Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Teşkilat Yasa Tasarılarının yasalaşacağı, BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)'nin Ek İhtiyari Protokolü'nün imzalanacağı gibi kadın haklarıyla ilgili önemli hususlara yer verilmiştir (Karluk, 2002: 726).

Ulusal Program'da taahhüt edilen bu hususların, zamanlama konusundaki sapmalar dışında büyük ölçüde hayata geçirildiği görülmüştür. Bu alandaki ilk gelişme 2001'de yapılan Anayasa değişikliğiyle gerçekleşmiştir. Bu Anayasa değişikliğiyle ekonomik ve sosyal haklar

konusunda yapılan en önemli değişikliklerden birisi, kuşkusuz eşler arasındaki eşitliktir (Kuyaksıl, 2009: 346). Anayasanın “Aile, Türk toplumunun temelidir” şeklindeki 41. maddesinin 1. fıkrasına “ve eşler arasında eşitliğe dayanır” ibaresinin eklenmesiyle kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik önemli bir anayasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca “Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk'tür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir” şeklindeki Anayasanın 66. maddesinin 2. fıkrasından “Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir” hükmü çıkartılarak, yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı konusunda kanun koyucuyu yetkilendiren ve bu bakımdan da kadın-erkek arasında ayırım yapılabilmesine açık kapı bırakan bir Anayasa hükmüne son verilmiştir (Tülen, 2001: 220, 226-227). 2001'de aynı zamanda 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu kabul edilerek, 1 Ocak 2002'de yürürlüğe sokulmuştur. Yeni Türk Medeni Kanunu, kadın hakları bakımından birçok olumlu hüküm getirmiştir. Evlilik ve ailevi sorumluluklar bakımından var olan kadın-erkek eşitsizliğini gidermek için “aile reisliği” kurumunu kaldırarak temel bir anlayış değişikliği getiren yasa, karı-koca ilişkisinin yasal temellerinde birçok yeniliği de getirmiştir (Acar ve Arıner, 2009: 43). Örneğin: “Velâyet altında bulunan çocuğun yerleşim yeri, ana ve babasının; ana ve babanın ortak yerleşim yeri yoksa çocuğun kendisine bırakıldığı ana veya babanın yerleşim yeridir. Diğer hâllerde çocuğun oturma yeri, onun yerleşim yeri sayılır.” (Türk Medeni Kanunu, md. 21) hükmü getirilerek anne ve babanın çocuk üzerindeki haklarında bir eşitlik sağlanmıştır. Ayrıca yasada, eşitlik ilkesine uygun olarak kadının yerleşim yerinin, kocanın yerleşim yerine bağlanması esası terk edilmiştir. Yasayla yapılan bu düzenlemeler, CEDAW'a da uygundur. Çünkü CEDAW'ın 15. maddesinin 4. fıkrasında “Taraf devletler, kadın ve erkeğe hukuki olarak yerleşme yeri seçme ve nakletmede eşit yasal haklar tanyacaklardır” şeklindeki hükümle bu düzenlemeler örtüşmektedir (Başpınar, 2003: 81). Yasa eşlerin oturacakları konutu birlikte seçmeleri ve yönetmelerinin yanı sıra, birliğin giderlerine de güçleri nispetinde emek ve malvarlığıyla katılacakları hükmüne yer vermektedir. Eski yasadan farklı olarak evlenen kadının kocasının soyadının önünde önceki soyadını da kullanabilmesine, evlilik süreci boyunca eşlerden her birinin ailenin sürekli ihtiyaçları için evlilik birliğini temsil etmesine olanak sağlayan, birliği temsil yetkisinin kullanıldığı hallerde eşlerin üçüncü kişilere karşı müteselsil sorumlu olmasını öngören bu yasa, eşler arasındaki mal rejimini de değiştirmiştir. “Mal ayrılığı rejimi” yerine “edinilmiş mallara katılma rejimi”ni getiren yasa, mal rejimi sözleşmesiyle yasada sayılan diğer rejimlerin de kabul edilebilmesine olanak sağlamıştır (Türk Medeni Kanunu, md. 186-189, 202). Yasa boşanma konusunda da kadın-erkek eşitliğini ilerletecek hükümleri barındırmaktadır. Örneğin: Boşanma davası tarihinden

İtibaren bağlanıp dava sonuçlanana kadar devam eden bir nafaka türü olan “tedbir nafakası” kararı, mağdur olan kadın ve varsa çocukların geçimini sağlamak amacıyla hâkim tarafından talebe bağlı olmaksızın verilebilmekte, dava sonrasında ise, bu nafakanın boşanmadan dolayı yoksulluğa düşecek eş için “yoksulluk nafakası”na dönüştürülebilmesi olanaklı kılınmaktadır (Acar ve Arner, 2009: 43).

30 Temmuz 2002’de TBMM tarafından CEDAW İhtiyari Protokolü onaylanarak ve gerekli prosedür tamamlanarak ilgili belgelerin BM’ye 29 Ekim 2002’de verilmesiyle Türkiye Protokol’e taraf olmuş ve böylece Ulusal Program’daki bir taahhüdünü daha yerine getirmiştir. Türkiye’de yürürlüğe giren Protokol, sözleşmenin ihlali durumunda bireylere ve kadın gruplarına Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi’ne dilekçe verme ya da şikâyette bulunma hakkı tanımaktadır. Ayrıca Komite Protokol’e taraf olan ülkelerde, kadın haklarına yönelik ihlaller söz konusu olduğunda ciddi ve sistematik bir biçimde soruşturma yapabilmektedir (Aydemir ve Aydemir, 2011: 28). 29 Ekim 2002’den itibaren CEDAW İhtiyari Protokolü’ne taraf olan Türkiye’de, aynı yıl yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu’yla birlikte Aile Mahkemelerinin kurulması gündeme gelmiş ve “Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun” 9 Ocak 2003’te kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Aile hukukundan doğan dava ve işlerin Aile Mahkemelerinde görülmesini öngören bu yasa; adli yargıda görevli, evli, çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve tercihen aile hukuku alanında lisansüstü eğitim yapmış yargıçların görevlendirilmesini öngörmüştür (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012b: 4). Aynı yıl işgücü piyasalarında kadın-erkek eşitliğini destekleyen AB direktiflerine uyum sağlamak amacıyla 4857 sayılı İş Kanunu çıkarılmıştır. Yasanın 5. maddesiyle cinsiyete dayalı ayrımcılık yasaklanmış, eşit davranma ve aynı ya da eşit değerdeki bir iş için eşit ücret ilkesinin uygulanması benimsenmiştir. Yasanın 88. maddesi gereği çıkartılan “Gebe ve Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik”, kadın işçi çalıştırılan işyerlerinde okul öncesi eğitim çağındaki çocuklar için eğitim kurumları ve kreşlerin açılmasını öngören hükümler içermektedir (Dedeoğlu, 2009: 48-51). Ayrıca bu yönetmelik, işverenlerin işyerinde hamile ve emzikli kadınlar bakımından tehlikeli olacağı düşünülen kimyasal, fiziksel ve biyolojik riskleri belirleyerek ne tür önlemler alınabileceğini saptamalarını, işçileri bu riskler ve alınan tedbirler hakkında bilgilendirmelerini; gerekli görüldüğünde işçilerin başka bir işe kaydırılması, bunun yapılamaması halinde ulusal mevzuat uyarınca izinli sayılması; kadın işçilerin hamilelik esnasında ve ulusal mevzuatça saptanan, doğumu izleyen belli bir süreyle sağlık raporuna bağlı olarak gece işlerinde çalıştırılmayacağını ya da bu kişilerin gündüz işine alınmasını, bunun da olanaklı olmaması durumunda

izinli sayılmasını öngörmektedir. Bu yasal düzenlemeyle Türkiye'deki mevzuat hamile, loğusa ve emzikli kadın çalışanların sağlık ve güvenliğiyle ilgili AB mevzuatıyla tamamen uyumlu hale getirilmiştir (Bolcan, 2010: 266-267).

7 Mayıs 2004 tarihli 5170 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”la da Anayasa'nın eşitlik kuralını düzenleyen 10. maddesine “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” hükmü eklenmiştir. Aynı yasayla Anayasa'nın uluslararası antlaşmaların Türk pozitif hukukundaki statüsünü düzenleyen 90. maddesinin 5. fıkrasına “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve hürriyetlere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda, milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır” ifadesi eklenerek, temel hak ve hürriyetlere ilişkin uluslararası antlaşmalar Anayasa ile yasalar arasına yerleştirilmiştir. Bu yasayla Anayasa'da yapılan değişiklik, Türkiye'nin taraf olduğu insan hakları ve CEDAW dahil kadın haklarına ilişkin tüm uluslararası antlaşmaların uygulanmasını daha etkili hale getirerek özgürlük alanlarının yargısal yollarla genişletilmesine olanak sağlamıştır (Yazıcı, 2004: 375-376). Bu yasanın yanı sıra, uyum paketleri dışında; ancak AB müktesebatı göz önünde tutularak 26 Eylül 2004'te çıkartılan ve 1 Haziran 2005'te yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'yla kadına yönelik şiddet eski yasanın aksine topluma karşı suçlar bölümünde değil, kişilere karşı suçlar bölümünde ele alınarak, kadına yönelik şiddete bir dizi yaptırım öngörülmüştür. Yasanın sistematikteki bu değişim, yasa koyucunun nihayet kadını genel ahlakın, ailenin bir parçası olarak değil de bağımsız bir fert olarak ele alması bakımından önemlidir. Bu yasayla cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar bölümünde evlilik birliği içinde tecavüzün suç sayılması gibi kadın örgütlerinin yıllardır mücadele ettiği talepler de yasalaşma olanağına kavuşmuştur (Kuyaksil, 2009: 347-348).

Yeni Türk Ceza Kanunu'nun kabul edildiği yıl, Türk mevzuatında işe alma ve çalışma koşullarında cinsiyete dayalı ayrımcılığın engellenmesine yönelik yasal düzenlemelerin yapılmasına devam edilmiştir. Avrupa Konseyi'nin kabul ettiği 76/207/EEC sayılı ve bunda değişiklik yapan 2002/73/EC sayılı “işe alınma, mesleki eğitim, terfi ve çalışma koşulları bakımından kadın ve erkeklere eşit muamele prensibinin uygulanması”na ilişkin direktifine binaen, “kamu personel alımlarında cinsiyet ayrımcılığı yapılmaması”na ilişkin “Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi” konulu 2004/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi 2004'te yürürlüğe girmiştir. İşe alma ve çalışma koşullarında cinsiyete dayalı ayrımcılığın özel sektörde de engellenmesine yönelik yasal düzenleme yukarıda değinilen 4857 sayılı İş Kanunu'yla yapılmıştır. İş

Kanunu'yla kadın işçiye doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere (çoğul gebelikte fazladan iki hafta) on altı haftaya kadar verilen doğum izni hakkı da, 14 Temmuz 2004'te Devlet Memurları Kanunu'nun 104. maddesinin a fıkrasında yapılan değişiklikle devlet memurlarına da tanınmıştır. Böylece kadın memura doğumdan önce üç ve doğumdan sonra altı hafta verilen doğum izni süresi, yapılan değişiklikle doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere (çoğul gebelikte on sekiz haftaya) on altı haftaya çıkarılmıştır (Bolcan, 2010: 264, 267-268). Yapılan bu düzenlemelerle kadının çalışma hayatındaki statüsü iyileştirilirken, kadına yönelik aile içi şiddetin önlenmesine ve şiddete maruz kalan kadınların korunmasına dönük çalışmalara da devam edilmiştir. Örneğin: 3 Temmuz 2005'te kabul edilen Belediye Kanunu'nda büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50 bini geçen belediyelerin kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açacağı belirtilerek, bu alanda belediyelere de sorumluluk yüklenmiştir (Belediye Kanunu, md. 14). Ayrıca Türkiye'de kadına yönelik şiddetin sebeplerinin araştırılarak, alınması gereken tedbirlerin saptanması amacıyla TBMM'de kurulan Töre ve Namus Cinayetlerini Araştırma Komisyonu, 11 Ekim 2005'ten itibaren çalışmalarına başlamış, 11 Şubat 2006'da yasalarla uluslararası sözleşmelerin tarandığı, çocuk ve kadına yönelik şiddetin ayrı ayrı ele alınarak ülkede bu konudaki genel durumun irdelendiği, kadına ve çocuğa yönelik şiddetin sebep ve sonuçlarının yanında bunlara dönük çözüm önerilerini de içeren bir rapor yayınlanmıştır. Aynı yıl kadına yönelik şiddetin önlenmesi için yürütülecek faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamakla Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nü görevlendiren Başbakanlık Genelgesi yayınlanmıştır. Aynı genelgeyle Kadınlara Yönelik Şiddet İzleme Komitesi de kurulmuştur (Karınca, 2008: 54).

Kadına yönelik aile içi şiddet konusunda kamuoyunda farkındalık ve duyarlılık oluşturmak için de birtakım kampanyalar yürütülmüştür. Örneğin: 25 Kasım 2004'ten itibaren Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve BM Nüfus Fonu işbirliğiyle yürütülen "Kadına Karşı Şiddete Son Kampanyası" çerçevesinde kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör, medya kuruluşları, STK'lar ve yerel yönetimlerle işbirliği yapılarak, kadına yönelik aile içi şiddet konusunda özellikle erkeklerin bilinçlendirilmesi ve farkındalık kazandırılmasına çalışılmıştır. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'yle Genel Kurmay Başkanlığı arasında işbirliği yapılarak, vatani görevini yapmakta olan er ve erbaşlara yönelik yurttaşlık sevgisi eğitim programına "kadın-erkek eşitliği, kadının insan hakları, kadına yönelik şiddet, töre ve namus cinayetlerinin önlenmesi" konularının dahil edilmesi sağlanmıştır. Türk Giyim Sanayicileri Derneği'yle de işbirliği yapılarak erkek giyim ürünlerinin firma/marka-fiyat etiketlerinin yanında "kadına karşı şiddete son" yazılı etiketlerle müşteriye arzı sağlanmıştır. Ayrıca kadına yönelik şiddet, töre ve

namus cinayetleri konusunda kamuoyunda farkındalık ve duyarlılık yaratmak için, Başbakan, Kadın, Aile ve Çocuktan Sorumlu Devlet Bakanı gibi üst düzey yönetici ve bürokratların yer aldığı bir spot film de hazırlanmıştır (Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2007: 14-15).

Sürdürülen bu çalışmaların yanı sıra, bu alanda hizmet sunan kamu personeline yönelik çok sayıda hizmet içi eğitim programı düzenlenmiştir. Örneğin: İçişleri Bakanlığı, Kadın, Aile ve Çocuktan Sorumlu Devlet Bakanlığı arasında, şiddet mağduru kadınlar için ilk başvuru noktası olan polis merkezleri ve karakollarda çalışan yaklaşık 40 bin emniyet teşkilatı personelinin eğitimine yönelik imzalanan protokol gereği, “Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesinde Polisin Rolü ve Uygulanacak Prosedürler Eğitim Programı” düzenlenmiştir. Bu programla kadına karşı şiddet, toplumsal cinsiyet eşitliği, şiddet mağdurlarına yaklaşım tarzı gibi konularda eğitim verilmiştir. Adalet Bakanlığı da hâkim ve savcılara verdiği hizmet içi programlarında kadına karşı şiddet ve 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'a yer vermiştir. Sağlık Bakanlığı da “Üreme Sağlığı Eğitim Merkezleri” aracılığıyla personeline toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eğitim verdiği gibi, farklı zamanlarda acil servislerde çalışan personeline yönelik eğitim programları düzenlemiştir. Milli Eğitim Bakanlığı da “Kadının ve Ailenin Kişisel Kaynaklarının Güçlendirilmesi” çalışmaları kapsamında “Haydi Kızlar Okula Kampanyası”nı sürdürmüştür (Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2007: 15).

AB'ye üyelik sürecinde yapılan bu yasal düzenlemelere, sosyal sorumluluk kampanyalarına rağmen, Türkiye'de kadınların insan hakları ve kadın-erkek eşitliği konusunda birçok eksiğinin olduğu AB Komisyonu'nun yayınladığı ilerleme raporlarında görülebilir. 2003 İlerleme Raporu'nda Komisyon, Türkiye'de kadına yönelik şiddetin yaygın olduğuna değinmiştir. Irk, etnik köken ve cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasaklayan yeni İş Kanunu'nun ise olumlu bir gelişme olduğu belirtilmiştir. Birçok alanda reform yapan yeni Türk Ceza Kanunu'nun kabul edilmesinin önemli bir gelişme olduğunun belirtildiği 2004 İlerleme Raporu'nda da kadına karşı şiddetin ciddi bir sorun oluşturmaya devam ettiğinin altı çizilmiş olup, 2005 İlerleme Raporu da buna benzer ifadeleri içermektedir (Yıldırım, 2013: 73). 2006 İlerleme Raporunda ise, kadına karşı şiddet ve kız çocuklarının eğitimi konularında devletin attığı adımlar tatmin edici bulunmuştur. Ancak Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un kısmen uygulanabildiği, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde aile içi şiddete ilişkin güvenilir verilerin bulunmadığı, töre cinayetleri ve aile baskısı nedeniyle meydana gelen kadın intiharlarının devam ettiği, yerel yönetimlerle ilgili yasalarda yer alan hükümlerin tam olarak uygulanamadığı (belediyelerin sığınma evi sağlamakla görevlendirildiği madde örnek gösterilerek), kadınların siyasette

yeterince temsil edilmediği ve işgücüne katılımının düşük olduğu gibi hususlara yer verilmiştir (Acar ve Arıner, 2009: 29-30).

Bahsi geçen ilerleme raporlarında sık sık yinelenen kadına karşı şiddet, töre ve namus cinayetlerine yönelik yasal düzenlemeler fazla zaman geçmeden yapılmaya başlanmıştır. Töre ve Namus Cinayetlerini Araştırma Komisyonu'nun 2006'da yayınlanan raporunda yer alan saptamalar doğrultusunda, Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler Hakkında 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi yayınlanmıştır. Yine aynı yıl aile içi şiddetin önlenmesi amacıyla savcıların yapacakları işlemleri belirlemek için Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un Uygulanması Hakkında Adalet Bakanlığı'nın 2006/35 sayılı Genelgesi yayınlanmıştır. Ertesi yıl da İçişleri Bakanlığı tarafından 2007/8 sayılı Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesine Yönelik Tedbirlerin Koordinasyonu Genelgesi yayınlanmıştır (Karınca, 2008: 81-82). Yasa ve kamu gücünü kullananların aile içinde kadına yönelik şiddeti önlemeye dönük çaba ve kararlılıkları bununla da sınırlı değildir. Kadına yönelik aile içi şiddetin ortadan kaldırılması amacıyla kurumsal yapının güçlendirilmesi için AB'nin mali katkısı ve BM Nüfus Fonu'nun teknik desteğiyle Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından sürdürülen "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi" kapsamında "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007-2010" hazırlanmıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra, üniversitelerin, yerel yönetimlerin ve STK'ların katkılarının sağlandığı bu planda kısa (2007-2008), orta (2007-2009) ve uzun (2007-2010) vadede; yasal düzenlemeler, toplumsal farkındalık ve zihinsel dönüşüm, kadının sosyo-ekonomik konumunun güçlendirilmesi, koruyucu hizmetler, tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri ve nihayet sektörler arası işbirliği şeklinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik aile içi şiddetle mücadeleye ilişkin olarak belirlenen altı temel alanda iyileştirmeler hedeflenmiştir (Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2007: 15).

Bu Planın yanı sıra, 1998'de kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla çıkarılan ve Türkiye'de aile içi şiddet kavramının ilk kez hukuksal bir metinde tanınmasını sağlayan "4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun"da 2007'de değişikliğe gidilerek yasanın kapsamı genişletilmiştir. Ancak bu değişikliklere rağmen, uygulamada yaşanan sorunları bertaraf etmek için yasanın yeniden ele alınması ve değerlendirilmesi ihtiyacının belirmesi üzerine "6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" çıkarılmıştır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012b: 2). Yapılan bu yasal ve kurumsal düzenlemeler, AB Komisyonu tarafından yayınlanan ilerleme raporlarında da ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. 2007 İlerleme Raporu'na bakıldığında; Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un kapsamının genişletilmesinin, töre

cinayetleri ve kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele amacıyla yayımlanan Başbakanlık Genelgesi, kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla sürdürülen kampanyalar, kadın sığınma evleri sayısındaki artış, 2007 genel seçimlerinde kadın adayların teşvik edilmesine yönelik olarak ülkede sürdürülen kampanya ve bunun neticesinde TBMM'deki kadın milletvekili sayısındaki artış gibi gelişmelerin olumlu karşılandığı görülmektedir. Buna rağmen aile içi şiddetin hala yaygın olduğu, töre cinayetlerinin, erken ve zorla evliliklerin devam ettiği, bazı yüksek profilli pozisyonlara sahip olsalar bile genel itibarıyla kadınların işgücü piyasasına katılım düzeyinin düşük olduğu, ekonomik katılım, fırsatlar, eğitim düzeyi, sağlık ve siyasi güç bakımından kadın ve erkek arasındaki farkın belirgin düzeyde olduğu belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2007: 17). 2008 İlerleme Raporu'nda ise, ülkede kadın hakları ve güvenliği konusunda kamu personeline yönelik olarak düzenlenen eğitim programlarının olumlu karşılandığı; ancak kadın sığınma evleri sayısındaki artışın yetersiz olduğu, kadınların işgücüne katılımının ve siyasi temsil düzeyinin düşük olduğu; ekonomik hayata katılım, fırsat eşitliği, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim ve siyasi yetkilendirme konularında kadın ve erkek arasındaki dengesizliklerin giderilmesi amacıyla ilave önemli çaba harcanması gerektiği vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2008, 19-20).

İlerleme raporlarında vurgulanan birçok soruna yönelik, bazı yasal ve kurumsal düzenlemelerin peyderpey yapılmaya devam edildiği görülmektedir. Örneğin: 2011'de kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği bünyesinde yer alan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İletişim Merkezi'nin, 2012'de vermeye başladığı "Alo 183 Hattı" hizmeti bu alanda hatırı sayılır bir gelişme olarak kabul edilebilir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014). Yakın dönemde gerçekleşen bir diğer önemli gelişme ise, 24 Kasım 2011'de İstanbul'da imzaya açılan "Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi"ni TBMM'de 24 Kasım 2011'de kabul edilen yasayla ilk onaylayan ülkenin Türkiye olmasıdır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012a: 14).

Kadını şiddete karşı korumaya yönelik yapılan bu düzenlemelerin dışında, çalışma hayatına ilişkin yasal düzenlemelerin yapılmasına devam edilmiştir. 2003'te çıkarılan 4857 sayılı İş Kanunu'nun ardından 2004'te "Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik" çıkarılmıştır. 2010'da ise, kadınların sosyo-ekonomik konumlarının güçlendirilmesi, sosyal yaşamda kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, eşit işe eşit ücret olanağının sağlanması gibi amaçlarla "Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması" konulu Başbakanlık Genelgesi yayınlanmıştır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012: 9-10). 12 Eylül 2010'da yapılan referandumla kabul edilen 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'la Anayasa'nın "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür" şeklindeki 10. maddesinin ikinci fıkrasının sonuna "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz" (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, md. 1) hükmü eklenerek, pozitif ayrımcılığa ilişkin anayasal nitelikli önemli bir değişiklik gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi, kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik olarak Türkiye'de ve uluslararası alandaki gelişmeleri izlemek, bu gelişmeler konusunda TBMM'yi bilgilendirmek, kendisine esas veya tali olarak havale edilen işleri görüşmek, istenildiğinde TBMM'ye sunulan yasa tasarısı ve teklifleriyle kanun hükmünde kararname hakkında ihtisas komisyonlarına görüş sunmak amacıyla TBMM'de 2009'da Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur (Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu, md. 1). Böylece Avrupa Parlamentosu Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği Komitesi'nce 20 Aralık 2006'da kabul edilen "Türkiye'de Kadının Sosyal, Ekonomik ve Siyasi Faaliyetlere Katılımı" konulu raporunda, "Politik Katılım" başlığı altında TBMM'de bir Kadın Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonu'nun kurulmadığı şeklinde Türkiye'ye yöneltilen eleştiriler arasında yer alan bir eksiklik daha giderilmiştir (Acar ve Arıner, 2009: 35). Komisyon kurulmasını takiben çalışmalarına hızla başlamış, Komisyon bünyesinde toplumsal cinsiyet eşitliğinde medyanın rolü, kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin uygulamaların incelenmesi, erken yaşta evlilikler, eğitim sistemimizdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeri ve çocuk cinsiyeti nedeniyle kadın üzerinde oluşturulan psikolojik şiddet gibi konuları araştırmak ve incelemek amacıyla alt komisyonlar teşkil edilmiştir. Bu bakımdan Komisyon, gerek kadın-erkek eşitliğinin uygulanmaya yansıtılmasında gerekse sorun alanlarına yönelik çözüm önerileri geliştirilebilmesinde önemli işleve sahiptir ve kadın-erkek eşitliği konusunun devletin en üst düzeyinde ciddi biçimde ele alındığını ortaya koymaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012a: 16).

Geçmişte hazırlanan "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007-2010"un uygulama süresinin dolması nedeniyle Eylem Planı'nda öngörülen faaliyetlerin sürekliliğinin sağlanabilmesi için 2012-2015 dönemini kapsayacak şekilde güncellenmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda "6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" ve "Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi"nde

yer alan önlemler göz önünde tutularak, ilgili tüm kurum ve kuruluşların katkı ve katılımıyla “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Ulusal Eylem Planı 2012-2015” hazırlanmıştır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012a: 7). Türkiye’de kadına yönelik her türlü şiddetin ortadan kaldırılması için gerekli önlemlerin tüm tarafların işbirliğiyle uygulamaya konulmasının amaçlandığı bu Eylem Planı, kısa (2012-2013), orta (2007-2009) ve uzun (2012-2015 ve sonrası) olmak üzere üç uygulama dönemini kapsamaktadır. Eylem Planı’nda bu uygulama dönemlerinde “toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetle mücadele konularında yasal düzenlemelerin yapılması ve uygulamadaki aksaklıkların ortadan kaldırılması; kadına yönelik şiddeti doğuran ve pekiştiren olumsuz tutum ve davranışların ortadan kaldırılması amacıyla toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddet konularında toplumsal farkındalık yaratılması ve zihniyet dönüşümünün sağlanması; şiddete maruz kalan kadına, varsa çocuk/çocuklarına ve şiddet uygulayan ve uygulama ihtimali bulunanlara yönelik sağlık hizmetlerinin düzenlenmesi ve uygulanması; şiddete uğrayan kadına, varsa çocuk/çocuklarına yönelik hizmet sunumunu gerçekleştirmek üzere kurum/kuruluş ve ilgili sektörler arası işbirliği mekanizmalarının güçlendirilmesi hedeflenmiştir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012a: 20).

Ülkede kadın politikası konusunda kaydedilen bu gelişmelerin, Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan ilerleme raporlarına da yansdığı görülmektedir. İlerleme raporlarına bakıldığında, AB adaylık sürecinde gerçekleştirilen reformların kadın haklarına yaptığı olumlu etki ve katkıdan bahsedildiği; ancak henüz birçok sorunun devam ettiği görülmektedir. Şöyle ki, 2009 İlerleme Raporu’nda kadın haklarının korunmasıyla ilgili yasal çerçevenin genel olarak mevcut olduğu, TBMM’de Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu’nun kurulmasının kadın-erkek eşitliği alanında önemli bir gelişme olduğuna değinilmiştir. Ancak işgücü piyasasında, aile yaşamında ve eğitim alanında cinsiyet ayrımcılığının devam ettiği vurgusu yapılmıştır. 2010 İlerleme Raporu’nda da mevzuattaki değişiklikler olumlu karşılanmış; ancak işgücü piyasasına kadının düşük katılımı, kadına karşı şiddetin devam ettiği belirtilmiştir. Bir sonraki İlerleme Raporunda (2011), kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda sınırlı ilerleme kaydedildiği ve Türkiye’de kadının siyasete katılımının AB standartlarına yaklaşmadığı eleştirileri yapılmıştır. 2012 İlerleme Raporu’nda da kadınların iş yaşamı, siyaset ve eğitim alanlarında yetersiz temsili eleştiri konusu olmaya devam etmiş, kadına karşı şiddetle mücadelede ilerleme kaydedilmekle birlikte, bu konuda eksik kalındığı ifade edilmiştir (Yıldırım, 2013: 74-76). En son yayınlanan 2013 İlerleme Raporu’nda ise, Türkiye’de kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda mevzuat ve eylem planlarının uygulanmasına devam edildiğine ve ilgili makamların aile içi

şiddeti ele almada sıkı bir tutum sergilediğine değinilmiştir. Ancak ülke mevzuatının siyasi, sosyal ve ekonomik gerçekliğe dönüştürülmesi için ek sürdürülebilir çalışmalara ihtiyaç duyulduğu; eğitim ve iş piyasasına erişim, siyasi temsil, kadına yönelik şiddetle mücadelede ve erken yaşta ve zorla yaptırılan evlilik gibi konulardaki sorunların devam ettiği vurgusu yapılmıştır. Ayrıca kadın haklarının etkili bir şekilde güvence altına alınması, çocuklar ile lezbiyen, eşcinsel, biseksüel ve transeksüel fertler dahil korunmaya muhtaç grupların, istismar, ayrımcılık ve şiddete karşı korunması için çaba gösterilmesi gerektiği; cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı şiddet ve ayrımcılığı ele almak amacıyla somut yasal düzenleme ve uygulamayla ilgili adımlara ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2013: 14).

Türkiye’de AB’ye uyum sürecinde kadınla ilgili olarak Helsinki Zirvesi’nden günümüze kadar yasalaşan düzenlemeler bütünsel olarak ele alındığında, ülkede kadının insan hakları standardının yükseldiğini tespit etmek olanaklıdır. Helsinki Zirvesi sırasında görev yapan hükümet ve sonrasındaki hükümetler, hukuk devleti ve insan hakları konusunda olduğu gibi, kadın hakları konusunda da Avrupa’daki gelişmeleri takip ederek AB müktesebatının ülkeye kazandırılmasına gayret etmiştir (Kuyaksil, 2009: 349). Özellikle kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele, çalışma mevzuatı başta olmak üzere, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki AB müktesebatıyla Türkiye’deki mevzuat büyük ölçüde uyumlu hale getirilmiştir. Ancak Helsinki Zirvesi’nden sonra AB’ye uyum çalışmalarında büyük paya sahip olan ve ülkeyi 2002 yılından günümüze kadar kesintisiz olarak tek başına yöneten Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümetleri döneminde, kadını birey olmaktan çok aile içindeki “annelik” ve “eşlik” gibi geleneksel tarihsel rolüyle özdeşleştiren ve onu bağımsız bir birey olarak ele almayan temel anlayıştan kopulamamasından dolayı, toplumsal cinsiyetin ve getirdiklerinin pek anlaşılabilirdiği, yapılan yasal ve kurumsal düzenlemelerin pratiğe indirgenmediği söylenemez (Koray, 2011: 40).

Elbette ki, AK Parti Hükümetleri döneminde, ülkede kadın hareketi bakımından yeni bir döneme girilmiştir. AK Parti gibi İslamcı, muhafazakâr ve zaman zaman da popülist bir parti, kadının insan haklarını koruma yolunda önemli yasal reformların gerçekleştirildiği bir dönemin hükümeti olmuştur. AK Parti ideolojisi gereği cinsler arasında eşitliğin varlığını kabul etmeyen bir siyasi hareketin (Milli Görüş Hareketi) mirasçısı olarak kadın-erkek eşitliğini doğrudan kabul etmeden, kadının insan hakları yaklaşımını bir ölçüye kadar benimsemiş, bazı hususlarını da kendi ideolojisine göre dönüştürerek ele alma yoluna gitmiştir (Sancar, 2011: 76-77). AK Parti, AB’ye uyum çalışmaları çerçevesinde kadın örgütleriyle daha yapıcı ilişkiler kurmuş, kadın hakları konusunda etkin bir politika izlemiştir. Özellikle de 2002-2007 yıllarını kapsayan ilk dönemde, İslami kimliğini arka planda

tutup liberal demokratik değerleri önceleyerek kadın-erkek eşitliği ve kadın hakları konusunda önemli reformları gerçekleştirmiştir (Yılmaz, 2011: 75). Kadın-erkek eşitliği, kadının güvenliği ve statüsü alanında kaydedilen gelişmeler, ilk etapta AK Parti'nin önemli bir başarısı olarak kabul edilebilir. Ancak parti programına ve AK Parti'nin bu alandaki söylemlerine bakıldığında farklı bir manzarayla karşılaşmaktadır (Yıldırım, 2013: 75). Şöyle ki AK Parti'nin programına bakıldığında; sadece toplumun yarısını oluşturdukları için değil, birey ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde birinci derecede etkin rol oynadıkları için kadına öncelik verildiği, kamusal yaşama kadının katılımının ve siyasette faal rol oynamasının özendirileceği, kadınla ilgili STK'ların destekleneceği, kadına yönelik şiddetin ve istismarın önleneyeceği ve kadının eğitim sorununun çözüleceği, çalışma hayatında çocuk ve aile sorumlulukları dikkate alınarak sosyal güvenlik ve çalışma koşullarında iyileştirmeler yapılacağı, mevzuattaki kadın aleyhindeki ayrımcı hükümlerin değiştirileceği gibi hükümlerin yer aldığı görülmektedir (AK Parti Kalkınma ve Demokratikleşme Programı, 2002: 87-89). Ancak parti programında kadına yönelik olarak kamusal yaşamın özendirilmesi, siyasette faal rol oynamaları gibi çeşitli politikalar önerilmesine rağmen, kadının toplum içindeki eşitsizliğine hiç değinilmemiştir. Kadına yönelik olarak yapılan değerlendirmelerde de ataerkil zihniyetin ve cinsiyete dayalı işbölümünün etkisi belirgin bir şekilde görülmekte ve hiçbir şekilde kadın-erkek eşitsizliğinden söz edilmemektedir (Kahraman ve Evre, 2008: 70). Ayrıca parti programında ev kadınlarının sosyal güvenceye kavuşturulmasını sağlayacak çalışmaların gerçekleştirileceği ve ev içi emeğin saygınlığının korunarak kadınlar için yeni istihdam alanları yaratılacağı belirtilmiştir. Bu şekilde üretilen söylem ve politikalar, ağırlıklı olarak çalışan kadından çok ev kadınına merkeze almıştır. AK Parti'nin seçim beyannamelerinde de kadına benzer şekilde yaklaşıldığı görülmektedir. Örneğin: AK Parti'nin 22 Temmuz 2007 genel seçimleri için yayınladığı seçim beyannamesinde, "aile kurumunun en hayati aktörü olan kadınların" evlilik sonrasında sosyal ve kültürel gelişmelerini desteklemek amacıyla yaygın programların uygulanacağı ve bu şekilde annelerin iyi bir eğitimci olmasının sağlanacağı vurgulanmıştır. Sosyal hizmetler kapsamında verilen "evlilik danışmanlığı hizmeti" ile ailede ortaya çıkan sorunların çözümüne ve aile kurumunun güçlenmesine dönük çalışmaların yapılacağı ifade edilmiştir. Seçim beyannamesindeki bu söylemler de, kadını aile içinde resmeden bir yapıyı destekler niteliktedir. Seçim beyannamesinde bunun dışında, daha önceden ev hanımlarının ürettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri gelirler vergilendirilirken, AK Parti iktidarları döneminde bu şekilde elde edilen gelirlerin vergiden muaf tutulduğu, mahalli idarelerin de desteği alınarak kadınların "el emeği, göz nuru" olan ürünlerinin pazarlanması için gerekli olanakların sağlandığı ifade edilmiştir. Aynı konu, Partinin 2007 genel

seçimlerindeki siyasal reklamına da yansımıştır. “Mutfaktaki kadınımları enflasyon ve zam paketlerinden kurtardık, sırtından hayat pahalılığı yükünü aldık” şeklindeki reklamda da kadın, yine ev içinde konumlanan ve eşinin tamamlayıcısı olan bir varlık olarak ifade edilmiştir (Terkan, 2010: 125-127).

Partinin program, seçim beyannamesi ve söylemindeki bu farklılık, AK Parti Hükümetlerinin ve Partinin tabanının kadına bakışıyla daha kolay açıklanabilir. Çünkü taban, kadını geleneksel toplumsal cinsiyet kalıpları içerisinde değerlendirmekte, kadını geleneksel rolüyle ele almakta ve ona bağımsız bir birey olarak değer atfetmemektedir. 12 Haziran 2011 genel seçimlerinden sonra Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın yerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması, birtakım önemli yasal değişikliklere ve Parti yönetiminin kadına karşı olumlu söylemlerine rağmen uygulamada kadın hakları ihlallerine yönelik yeterli düzeyde önlem alınmaması, nüfusun yarısını teşkil eden kadınların Meclis'te yeterince temsil edilmemesi gibi konular, AK Parti Hükümetlerinin kadına bakışını göstermektedir (Yıldırım, 2013: 75-76).

Bu konunun netleşmesi hususunda AK Parti Hükümetleri dönemi Türkiye'sine ilişkin bazı istatistiksel verilere bakılmasında yarar vardır. Seçim yılları, cinsiyete göre milletvekili sayısı ve Meclis'teki temsil oranına bakıldığında; 24 kadın milletvekilinin seçildiği 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde kadınların Meclis'teki temsil oranının %4.4, 50 kadın milletvekilinin seçildiği 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde kadınların Meclis'teki temsil oranının %9.1, 79 kadın milletvekilinin seçildiği 12 Haziran genel seçimlerinde kadınların Meclis'teki temsil oranının %14.4 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2012: 5). Türkiye'deki genel seçim sonuçlarının yanı sıra, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan İstatistiklerle Kadın 2013 Araştırması'nın sonuçlarına ve Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayımlanan 2013 Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu'na bakıldığında, sadece kadının siyasi temsili açısından değil birçok açıdan günümüz Türkiye'sinin gelişmiş ülkelerden oldukça geride kaldığı görülmektedir. İstatistiklerle Kadın 2013 Araştırması'nın sonuçlarına göre, ülkede okuma-yazma bilmeyen erkeklerin nüfusa oranı %1.4 iken, bu oran kadınlarda %7'ye çıkmaktadır. Aynı araştırmanın sonuçlarına göre, 2011 yılında Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde işgücüne katılma oranı erkeklerde %69.2 iken, kadınlarda %25.9'dur. 2013 yılı verilerine göre kamusal alanda üst düzey kadın yönetici oranı %9.3, kadın yargıç oranı %36.3, kadın polis oranı ise %5.5'tir (TÜİK, 2013). 2013 Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu'na göre Türkiye, raporda değerlendirmeye tabi tutulan 136 ülke arasında; ekonomik katılım ve fırsat eşitliği bakımından 127., işgücüne katılım bakımından 123., eşit işe eşit ücret bakımından 79., tahmini gelir bakımından 121., kanun yapıcılar, üst

düzey yöneticiler ve müdürler bakımından 104., profesyonel meslek mensupları bakımından 93., eğitim düzeyi bakımından 104., sağlık ve yaşam bakımından 59., siyasi katılım bakımından ise 103. sırada yer almaktadır (Kılıç, 2013).

Bu istatistiksel veriler kadar, son zamanlarda AK Parti iktidarının kamuoyunu uzun süre meşgul eden bazı talepleri ve bunlara yönelik olarak verdiği kararları, Partinin hedefinde erkekten çok kadının olduğu ve kadının sadece aile içindeyse hakları olabileceğine inandığı eleştirilerine yol açmaktadır. Örneğin: “Kürtaj, sezaryenle doğumu engelleme, kız ve erkek öğrencilerin aynı evde kalmaması ve nihayet boşanma öncesi çiftlerin dört kez terapiye zorunlu tutulması” gibi talepleri (Günçikan, 2013: 12), Partinin kadını “anne” ve “bacı” olarak korunması gereken bir mülk nesnesi olarak gören bir bakış açısına sahip olduğu yolundaki değerlendirmelere neden olmaktadır (Türk, 2012: 12). Aslında AK Parti'nin kadına bakış açısı kadar, özellikle 2007 döneminden sonraki politika yönelimindeki değişiminden dolayı, AB'ye üyelik sürecinde kadın politikasına yönelik yapılan düzenlemelerin gerekleri hayata geçirilememiştir. Yukarıda da değinildiği gibi, özellikle 2002-2007 yıllarını kapsayan ilk döneminde İslami kimliğini arka planda tutup liberal demokratik değerleri önceleyerek kadın-erkek eşitliği ve AB'ye üyelik konusunda önemli reformlara öncülük eden AK Parti, bu dönemde iç politikada kendisine biçtiği “muhafazakâr demokrat kimlik tanımıyla” ve dış politikada da AB üyeliğine destek vererek, kendi varoluşunu nispeten garanti altına almayı başarmıştır. Bu yüzden de 2007'den sonraki iktidarları döneminde daha rahat ve ‘meşruiyet kaygısı’ndan kısmen daha uzak bir politika izleyerek, kadın politikası konusundaki gayretli çalışmalarını rölantiye almıştır.

Kısacası, kadın hakları ve kadın-erkek eşitliğine yönelik mevzuatın geliştirilmesi tek başına yetmemektedir. Aynı zamanda, hükümetlerin ve STK'ların kadına bakış açısını değiştirecek ve hukuki gelişmeleri destekleyecek projeler üretmesi ve bunları tatbik etmesi gerekmektedir. AB'de uygulanan “fırsat eşitliğini ana politikalara ve faaliyetlere dahil etme” politikası, Türkiye’de de uygulanmalıdır (Bolcan, 2010: 273). Toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi ve toplum tarafından benimsenebilmesi için, bu konuda farkındalık ve duyarlılık oluşturmak için sürdürülen kampanyalara, eğitim faaliyetlerine devam edilmelidir. Kadınlar da mevzuatla kendilerine verilen yasal haklara sahip çıkmalı, bu konudaki suistimallere göz yummamalı ve mağduriyeti halinde yetkili mercileri harekete geçirmekten kaçınmamalıdır. Elbette ki bunun gerçekleşmesi için, kadının özellikle ekonomik olarak yaşamını sürdüreceği maddi güce kavuşturulması, sosyo-ekonomik konumunun güçlendirilmesi gerekmektedir.

4. SONUÇ

Avrupa'nın bütünleşme düşüncesinin en somut ve başarılı hali olan AB, başlangıçta ekonomik gerekçelerle tesis edilen; ancak günümüzde hem ekonomik, hem de siyasi ve sosyal yönü bulunan, dış politikada söz sahibi, hukukun üstünlüğünü gözeten, güçlü ve etkili işleyen 28 üyeli devasa bir birliğe dönüşmüştür. Bu birliğin üzerine inşa edildiği ortak değerlerden birini de kadın-erkek eşitliği teşkil etmektedir. Kadın-erkek eşitliği AET'yi kuran Roma Antlaşması'ndan başlayarak AB mevzuatının birincil kaynağını oluşturan antlaşmalarda ve ikincil kaynağını oluşturan yönergelerde, AB'nin kurumlarının verdiği kararlarda, geliştirdiği program ve belgelerde konu edilen önemli bir husustur. AB, kadın konusuna sadece yasal düzenlemeler düzeyinde değil, aynı zamanda kurumları vasıtasıyla cinsiyetler arasında ayrımcılığın önlenmesi ve kadın-erkek arasındaki sosyal farkların azaltılması amacıyla da birçok alanda önemli çalışmalar yapan uluslararası bir kuruluştur.

31 Temmuz 1959'da AET ile ortaklık görüşmelerine başlanması için resmi başvuruda bulunan Türkiye'nin 10-11 Aralık 1999'daki AB Devlet ve Hükümet Başkanları'nın Helsinki Zirvesi'nde adaylığının onaylanmasıyla AB üyeliği serüveni, farklı bir boyut kazanmıştır. Türkiye, Helsinki Zirvesi'nden sonra açıklanan Katılım Ortaklığı Belgesi'ne cevaben hazırladığı Ulusal Programla saptadığı üyeliğe yönelik atacağı somut adımlar çerçevesinde ve AB müktesebatına uyum çalışmaları kapsamında birçok reformu hayata geçirmiş, demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları konusunda önemli mesafe kat etmiştir. Şüphesiz Türkiye'deki kadın politikaları da, bu gelişmeden nasibini almıştır. Türkiye, kadının insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadının güvenliği ve toplumsal statüsü konusunda, başta Ulusal Program olmak üzere, AB ile yapılan akitlerde taahhüt ettiği yükümlülüklerini büyük ölçüde yerine getirmiş ve AB müktesebatına uyum çalışmalarına devam etmiştir. Türkiye'de bu anlamda başta Anayasa olmak üzere, birçok yasal düzenleme revize edilmiş ya da yeniden hazırlanmış, mevcut kurumsal yapıda reorganizasyona gidilmiş ve yeni makamlar teşkil edilmiştir. Ayrıca bu konuda hizmet veren kamu personelinin duyarlılığını artırmak için çok sayıda eğitim faaliyeti düzenlenmiş, kamuoyunda özellikle kadına yönelik aile içi şiddet konusunda farkındalık ve duyarlılık oluşturmak için birtakım kampanyalar yürütülmüş, TBMM düzeyinde araştırma, gözetleme, tavsiye ve yönlendirme görev/yetkilerini üstlenecek komisyonlar kurulmuş, çok sayıda aktörün katılımıyla teşkil edilen ulusal eylem planları hayata geçirilmiştir. Ancak buna rağmen, Türkiye'nin aile içi şiddetle mücadelede, kadınların iş yaşamına katılımında, siyasette ve eğitimde temsiliyetinde AB standartlarının çok gerisinde olduğu sonucuna erişilmektedir. Ülkede yapılan

onca yasal/kurumsal düzenlemeye rağmen, toplumda kadını “annelik” ve “eşlik” gibi geleneksel tarihsel rolüyle özdeşleştiren anlayışın hâkim olmasından dolayı, bu düzenlemelerin gerekleri hayata geçirilememektedir. Bu yüzden ülkede kadına bakış açısını değiştiren ve yapılan yasal düzenlemeleri destekleyecek programların geliştirilmesi ve tatbik edilmesi, bu konuda önemli düzeyde yol kat eden ABD ve AB üyesi ülkelerdeki uygulamaların örnek alınması, başta aile olmak üzere farklı ortam/platformlarda toplumsal cinsiyet eşitliği hususunda fertlerin eğitilerek bilinçlendirilmesi, kadınların da yasal ve kurumsal haklarından haberdar edilmesi ve onları kullanması, bunun için de her şeyden önce maddi açıdan güvenceye kavuşturulması, ekonomik ve sosyal statüsünün güçlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Feride, Arner, Hakkı Onur (2009), *Kadınların İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014), “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İletişim Merkezi”, <http://aile.gov.tr/tr/2009/ALO-144/06.30.2014>.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2012a), “Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015”, http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/2012/kadina_yonelik_sid_2012_2015.pdf/20.03.2014.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2012b), “Türkiye’de Kadının Durumu”, http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/2012/trde_kadinin_durumu_2012_ekim.pdf?p=1/12.02.2014.
- Akbaş, Gökşen (2010), “Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi”, http://www.abgs.gov.tr/files/SBYPB/Sosyal%20Politika%20ve%20C4%B0stihdam/ab_cinsiyet_esitligi_stratejisi.pdf/11.12.2014.
- AK Parti Kalkınma ve Demokratikleşme Programı. (2002). http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/gazeteler/web/kutuphanede%20bulunan%20Odijital%20kaynaklar/kitaplar/siyasi%20parti%20yayinlari/200205071%20ak%20parti%20demokratikleşme%20ve%20kalkınma%20programi%2002/200205071%20ak%20parti%20demokratikleşme%20ve%20kalkınma%20programi%202002%20000_0116.pdf/13.12.2014.
- Akşemsettinöğlü, Gökhan (2011), Avrupa Bütünleşme Projesinin ve Genişleme Sürecinin Değişen Dinamikleri, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, s. 1-18.
- Arısoy, İ. Alper, Demir, Nesrin (2007), Avrupa Birliği Sosyal Hukukunda Ayrımcılıkla Mücadele Kapsamında Kadın Erkek Eşitliği, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 707-725.

- Avrupa Birliği Bakanlığı (2013a), “AB’ye Genel Bakış”, http://www.abgs.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf/16.03.2014.
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2013b), “Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?l=1&p=65/11.02.2014>.
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu (2014), “Avrupa Birliği’nde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği”, <http://avrupa.info.tr/tr/ab-ve-sivil-toplum/ab-ve-cinsiyet-esitligi/avrupa-birliginde-toplumsal-cinsiyet-esitligi.html>/12.12.2014.
- Avrupa Komisyonu (2007), “Türkiye 2007 İlerleme Raporu”, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf/13.12.2014.
- Avrupa Komisyonu (2008), “Türkiye 2008 İlerleme Raporu”, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf/13.12.2014.
- Avrupa Komisyonu (2013), “Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2013-2014 Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu”, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf/11.04.2014.
- Aydemir, Dilek, Aydemir Elvan (2011), *Türk Siyasetinde Kadınlar: Çok Oluyoruz*, USAK Yayınları, Ankara.
- Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2007), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Ankara.
- Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2007), “Kadına Yönelik Aile İç Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007-2010”, http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_sit_e/Pdf/kadinayonelikaileicisiddetlemucadeleulusaleyemplanı.pdf/20.03.2014.
- Başpınar, Veysel (2003), Türk Medeni Kanunu ile Aile Hukukunda Yapılan Değişiklikler ve Bu Konuda Bazı Önerilerimiz, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53, Sayı: 2, s. 79-101.
- Bilici, Nurettin (2006), AB’de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye’nin Entegrasyonu, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, s. 39-45.
- Bolcan, Aybike Elif (2010), Avrupa Birliği Direktifleri Işığında Türk Çalışma Mevzuatında Kadın, *Çalışma ve Toplum*, Cilt: 24, Sayı: 1, s. 253-276.
- Dedeoğlu, Beril (2005), Dünden Yarına Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, *Siyasa*, Sayı: 1, s. 23-45.
- Dedeoğlu, Saniye (2009), Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı, *Çalışma ve Toplum*, Sayı: 2, s. 41-54.
- Dura, Cihan, Atik, Hayriye (2007), *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Günçikan, Berat (2013), Prof. Şahika Yüksel’le Söyleşi: AKP, Kadının Beden ve Ruh Sağlığına Zararlıdır, *Mesele Kitap Dergisi*, Sayı: 84, s. 12-14.

- Kahraman, Leyla, Evre, Bülent (2008), Türkiye'deki Siyasi Parti Programlarında "Demokrasi" Kavramlaştırmaları: Karşılaştırmalı Perspektifle AKP ve CHP Örnek Olayı, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, s. 63-80.
- Karınca, Eray (2008), *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddete İlişkin Hukuksal Durum ve Uygulama Örnekleri*, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Karlık, S. Rıdvan (2002), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Kılıç, Cem (2013), "Kadın İstihdamı Artıyor Ama Eşitsizlik Uçurumu Büyüyor", <http://www.milliyet.com.tr/kadin-istihdami-artiyor-ama/ekonomi/ydetay/1800618/default.html/14.12/14.12.2014>.
- Koç, Yıldırım (2001), *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Türk-İş Eğitim Yayınları, Ankara.
- Koray, Meryem (2011), Avrupa Birliği ve Türkiye'de "Cinsiyet" Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri, *Çalışma ve Toplum*, Cilt: 29, Sayı: 2, s. 13-53.
- Kuyaksil, Ali (2009), Türk Anayasalarında Kadın Hakları ve Gelişimi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, s. 328-352.
- Mor, Hasan (2010), Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci ve Sorunları, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, s. 499-541.
- Moroğlu, Nazan (2006), Avrupa Birliği Antlaşmalarında ve Yönergelerinde Kadın Erkek Eşitliği, *MESS-SİCİL İş Hukuku Dergisi*, Sayı: 4, s. 209-217.
- Moussis, Nicholas (2004), *Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi*, (Çev. Ahmet Fethi), Mega Press, İstanbul.
- Özdal, Barış (2008), Lizbon Reform Andlaşması'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı: 7, s. 125-161.
- Resmi Gazete (08.12.2001), *Türk Medeni Kanunu*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Resmi Gazete (13.07.2005), *Belediye Kanunu*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Resmi Gazete (24.03.2009), *Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Resmi Gazete (13.05.2010), *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Saka, Yonca (2010), "Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimi ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Sosyal Politikasına Uyumu", <http://www.abmaliye.gov.tr/ABDID%20Raporlar/Uzmanl%C4%B1k%20Tuzlemleri/Avrupa%20Birli%C4%9Fi%20Sosyal%20Politikas%C4%B1n%C4%B1n%20Geli%C5%9Fimi%20ve%20T%C3%BCrkiyenin%20Avrupa%2>

0Birli%C4%9Fi%20Sosyal%20Politikas%C4%B1na%20Uyumu.pdf/12.12.2014.

- Sancar, Serpil (2011), Türkiye’de Kadın Hareketinin Politığı: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler, Sancar, Serpil (Der.), ***Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girenken Türkiye’de Feminist Çalışmalar. Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan***, “içinde”, s. 53-109, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Terkan, Banu (2010), Siyasi Partilerin Kadına İlişkin Söylem ve Politikaları, ***Selçuk İletişim***, Cilt: 6, Sayı: 2, s. 115-136.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2012), ***Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011***, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2013), “İstatistiklerle Kadın 2013”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16056/13.12.2014>.
- Tülen, Hikmet (2001), 3.10.2001 Tarihli ve 4709 Sayılı Kanunla Yapılan Anayasa Değişiklikleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme, ***A.Ü. Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi***, Cilt: 5, Sayı: 1-4, s. 191-243.
- Türk, H. Bahadır (2012), Analar ve Cadılar AKP ve Kürtaj Tartışmaları, ***Birikim***, Sayı: 278-279, s. 9-14.
- Uşul, Ali Resul (2006), Helsinki’den Müzakerelere Türkiye-AB İlişkileri, Dağı, Zeynep (Der.), ***Doğu’dan Batı’ya Dış Politika AK Partili Yıllar***, “içinde”, s. 189-217, Orion Yayınevi, Ankara.
- Yazıcı, Serap (2004), ***Demokratikleşme Sürecinde Türkiye***, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, Pınar (2013), AB İlerleme Sürecinin Türkiye’de Kadın Politikasına Etkisi: AKP İktidarı Üzerine Bir İnceleme (2002-2011), Gültekin, Lerzan, Güneş, Gül, Ertung, Ceylan, Şimşek, Aslı (Der.), ***Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları***, “içinde”, s. 66-78, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, Zehra (2011), Küresel İslam Hareketinde Kadının Yeni Temsil Biçimleri: Türkiye Örneği, Sancar, Serpil (Der.), ***Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girenken Türkiye’de Feminist Çalışmalar. Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan***, “içinde”, s. 777-798, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.